

Jediný univerzální návod na výchovu dětí je láska. Psycholog Matějček celý svůj život vysvětloval, proč to tak je

Narodil se v roce 1922 do rodiny ředitele slavného hřebčína v Kladruzech. V koňském sedle se sice příliš dobře necítil, protože mu v tom bránila vrozená luxace kyčelního kloubu, ale na dětství vzpomínal s láskou: „Ty Kladruby, to byl takový dětský ráj. Můj handicap mě sice z některých aktivit vyřadil, ale mohl jsem jezdit na kole, plavat, tatínek mě učil myslivosti, miloval jsem ten svět. Otec byl spíše přísný, řádný, vedl nás v životě k cílevědomosti. Matička byla laskavá a hodná, znamenala bezpečný přístav. A můj bratr, to byl můj nejlepší přítel,“ vzpomínal Matějček v jednom ze svých posledních rozhovorů.

V jedenácti letech odešel studovat gymnázium do Pardubic a bydlel na internátě, domů za rodiči se přitom nedostával často a odloučení nesl zpočátku těžce. Nemocnou kyčel mu několikrát operovali, po jednom ze zákroků strávil delší dobu na vozíčku a ztloustl, zažil kvůli tomu ve škole

šikanu. Možná i proto celý život hájil děti, které jsou opuštěné, zraňované či nějakým způsobem handicapované. Jeho pochopení bylo hluboké, mnohé z toho sám prožil.

Matějčkův dokument Děti bez lásky otřásl veřejným míněním. Jasně ukázal, že role rodiny je v životě nejmenších dětí nezastupitelná a nedostatek láskyplné péče má devastující účinky.

Psychologem původně být nechtěl

Po maturitě nemohl jít kvůli válce studovat, šel tedy pracovat k otci do hřebčína a následně strávil tři roky jako fakturant u Bati ve Zlíně. Matějček ten čas nepovažoval za promarněný, alespoň prý dobře poznal lidské charaktery. Na konci války onemocněl tuberkulózou, léčil se v sanatoriích v Beskydech a v Tatrách a zmeškal kvůli tomu první měsíce vysokoškolského studia češtiny a filozofie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Všechno sice dohnal a chtěl se stát učitelem, komunistický převrat v roce 1948 ale jeho plány změnil. Otec, který nesouhlasil s novým režimem, přišel o milovanou práci v kladrubském hřebčíně a synovi bylo jasné, že nemá šanci uspět u prověrek, které všichni budoucí kantoři museli absolvovat. „Já jsem si to ušetřil a vůbec k těm prověrkám nenastoupil,“ vzpomínal Matějček. Na přímluvu profesora Remeše, k němuž chodil na psychologický seminář, nastoupil jako asistent do Sociodiagnostického ústavu. Zároveň si dodělal na fakultě doktorát – zatímco na učitele jeho kádrový posudek nestačil, studium psychologie soudruhům nevadilo.

Konec ideálu kolektivní výchovy

prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc. (1922–2004)

Narodil se v Chlumci nad Cidlinou, jeho otec byl ředitelem kladrubského hřebčína. Po válce Z. M. vystudoval na Filozofické fakultě UK češtinu a filozofii (její součástí byla tehdy i psychologie). Krátce působil jako psycholog ve výchovném ústavu, poté nastoupil jako psycholog v Sociodiagnostickém ústavu v Praze, jehož úkolem bylo mimo jiné sledovat vývoj dětí v

V ústavu, který byl zaměřen na péči o dítě, diagnostiku a terapii vývojových poruch, se seznámil s Josefem Langmeierem. Společně se deset let věnovali výzkumu dětí vyrůstajících v ústavní péči a své poznatky shrnuli do přelomové publikace Psychická deprivace v dětství. Kniha přinesla přesvědčivé důkazy o tom, že absence stálé milující osoby v prvních letech života dítěte poznamená trvale a nevratně jeho psychický vývoj. Byla přeložena do angličtiny, němčiny, a dokonce do ruštiny: v roce 1983 vyšla ve stotisícovém nákladu v Sovětském svazu. „To byl největší úspěch našeho života – prorazit v zemi, kde kolektivní výchova byla takřka po sedmdesát let součástí státní ideologie,“ řekl k tomu po letech Matějček.

Tady je potřeba udělat malou odbočku a připomenout, co přesně onen ideál kolektivní výchovy, uplatňovaný u nás zejména v padesátých letech, obnášel. Vycházel z přesvědčení, že rodina je cosi překonaného, rodiče jsou totiž laici. Mají se proto raději věnovat budování socialismu a děti svěřit odborníkům, kteří je vychovají lépe. Matky se tedy brzy po porodu vracely ke strojům a děti trávily dny mnohdy od miminkovského věku v jeslích a školkách, a to nejen takových, jaké známe dnes, ale také v týdenních zařízeních, odkud si je rodiče vyzvedávali pouze na víkendy.

Pěstounská péče zmizela v roce 1950 z československého právního řádu, adopce se

kojeneckých ústavech a v dětských domovech. Sociodiagnostický ústav předběhl svou dobu tím, že se na vyšetření každého dítěte podílel celý tým odborníků – psycholog, lékař a sociální pracovníce. V ústavu se seznámil s Josefem Langmeierem, s nímž společně vytvořili originální a světově objevené dílo o psychické deprivaci. Výsledky své práce publikovali v knize Psychická deprivace v dětství, jež se stala tématem filmu Děti bez lásky. Kniha a film měly i přičinění na prodloužení mateřské dovolené v 60. a 70. letech – na poměry tehdejšího světa unikátních tří až čtyř let. V letech 1953 až 1969 pracoval Matějček v dětské psychiatrické ambulanci KÚNZ Praha. Poté nastoupil jako odborný asistent na katedru pediatrie Institutu pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů. Od začátku 70. let přednášel i na katedře psychologie FF UK v Praze klinickou psychologii a psychologické poradenství. Vedle své pedagogické práce v ILF a i

povolovala jen výjimečně. Nechtěné a odložené děti končily ve velkokapacitních kojeneckých ústavech a dětských domovech, sídlících v obrovských nevyhovujících budovách šlechtických sídel zabavených původním majitelům. Na sourozenecké vztahy nebyly brány ohledy, děti byly rozdělovány do ústavů podle věku a každé tři až čtyři roky se stěhovaly jinam, protože každé zařízení se specializovalo jen na úzkou věkovou skupinu. I ty děti, kterým se poštěstilo navázat bližší vztah s některou z vychovatelek nebo dětí v ústavu, tak po nějaké době o tyto vazby nevyhnutelně přišly stěhováním.

Film, který pohnul dějinami

Matějček s Langmeierem ve své práci prokázali, že citové strádání a život v permanentní nejistotě způsobují nejen opoždování duševního vývoje, ale vedou také k trvalým deformacím, jež si děti z ústavů odnášejí do dospělého života. Ještě větší poprask než zmíněná publikace způsobil dokumentární film Děti bez lásky, který ve spolupráci se Zdeňkem Matějčkem natočil Kurt Goldberger v roce 1963. Snímek cenzori chtěli vykázat do trezoru, nebyli však dostatečně rychlí: autorům se jej podařilo dostat na filmový festival v Benátkách, kde získal hned tři ocenění. Na ututlání bylo pozdě, a tak byl film označen za úspěch české psychologie a kinematografie a odvysílala jej i Československá televize.

Děti bez lásky doslova otřáslы veřejným míněním, protože jasně ukázaly, že role rodiny je v životě nejmenších dětí nezastupitelná a nedostatek láskyplné péče má devastující účinky. Díky postupnému uvolňování poměrů v šedesátých letech se podařilo uzákonit opět pěstounskou péči coby alternativu k dětským domovům, ženám byla výrazně prodloužena mateřská dovolená, matky nejmenších dětí nemusely pracovat na nočních

mimo něj neustával ve své vědecko-populární činnosti. Od roku 1991 až do své smrti pracoval jako výzkumný pracovník v Psychiatrickém centru Praha. Zároveň od roku 1994 působil v Dětském centru Paprsek v Praze. Za svůj život obdržel mnoho ocenění, např. cenu za výzkum Distinguished Contribution to Research in Public Policy Americké psychologické asociace. V roce 1996 ocenil prezident Václav Havel profesora Matějčka medailí Za zásluhy.

směnách. K tomu všemu Matějček významně přispěl nejen svou knihou a filmem, ale také srozumitelným vysvětlováním problematiky v médiích.

Myšlenka, která nadchla národ

Byl to právě Zdeněk Matějček, kdo společně s dětským lékařem Jiřím Dunovským objevili v sousedním Rakousku model SOS dětských vesniček, v nichž bezdětné ženy vychovávaly v rodinném prostředí opuštěné děti. A dokázali pro tu myšlenku prostřednictvím médií nadchnout celou zemi: ve veřejné sbírce se v letech 1968–1969 vybralo na tu dobu neuvěřitelných 28 milionů korun, za něž se v rekordním čase vybudovaly dvě SOS dětské vesničky celkem pro dvacítku pěstounských rodin.

Zdeněk Matějček se podílel na výběru a přípravě prvních pěstounských maminek i na výběru dětí, které dostaly šanci na život mimo zdi ústavu. Do vesničkových rodin potom společně se svými kolegy pravidelně jezdil a všechny děti sledoval.

„Návštěva pana Matějčka ve vesničce, to byla vždy událost,“ vzpomíná Eva Borková, která jako pěstounka prožila v karlovarské SOS dětské vesničce 25 let života a vychovala tu 17 dětí. „Jeho vlídnost, laskavost a trpělivost mu otevřely dveře ke všem srdcím, i ty nejzlobivější děti před ním zjihly a rády s ním spolupracovaly. A dokázal nám vždy dobře poradit. Nikdy nekritizoval, nesoudil, jen nás nasměroval tak, abychom dokázaly pomoci dětem, které k nám přišly různě bolavé a potlučené osudem,“ dodává pěstounská maminka, již dnes navštěvují desítky vnoučat a několik pravnoučat.

Zdeněk Matějček

SOS dětské vesničky byly pro Matějčka živým sociálním experimentem, srdeční záležitostí. Psycholog Miloslav Kotek, Matějčkův žák, který s ním jezdil do vesniček vyšetřovat děti, vzpomíná, jak dokázal číst i v nepatrných detailech: „Přijeli jsme do vesničky a vidíme, jak dva kluci vlečou velké tašky přes rameno a jdou polní cestou za vesničku. Ptali jsme se: Kluci, kam jdete? A oni, že do aleje na švestky, že budou s maminkou zavařovat. Já to měl za ukončené téma, ale Matějda se celý rozzářil. Když jsem se ptal proč, odpověděl mi, že máme vyhráno, protože ti kluci počítají, že v zimě ty zavařené švestky budou jíst, že už jsou tu tedy doopravdy doma.“

Naděje pro každého

Vedle opuštěných dětí se Zdeněk Matějček věnoval intenzivně i dalším skupinám, které to neměly v životě jednoduché. Byl hlavním průkopníkem péče o děti s dyslexií, ADHD a dalšími vývojovými poruchami. Jejich výzkumu se věnoval už v padesátých letech v Sociodiagnostickém ústavu.

„Jeho knížka o dyslexii tvořila po třicet let základ vzdělávání učitelů i poradenských odborníků v této oblasti, současně byl s učiteli v hojném

kontaktu. K odbornému výkladu přidával až charismatické působení své osobnosti, bez toho by byl jen jedním z mnoha. Zasadil se také o vznik a fungování dyslektických tříd v Praze v 60. a 70. letech," připomíná význam Matějčka v tomto oboru psycholog Václav Mertin.

Zpěvák Matěj Ruppert vyprávěl před časem autorce tohoto článku, že ho Zdeněk Matějček doslova zachránil: „Měl jsem diagnózu ADHD a nikdo si se mnou nevěděl rady. Učitelky ze mě šlely a chovaly se ke mně jako k vyvrhelovi, doktoři mě cpali práškama. Pak jsem se dostal k panu Matějčkovi a ten maminku uklidnil, že se to všechno srovná. Že o mě nemá mít strach, protože to nejdůležitější evidentně mám, a to je milující máma. A že láska je v případě dětí jako já ten nejúčinnější lék. Nikdy mu nepřestanu být vděčný.“

Další skupinou, jíž se Zdeněk Matějček intenzivně věnoval, byly handicapované děti a jejich nejbližší. V roce 1993 spoluzaložil Konto Bariéry, posledních deset let života působil v dětském centru Paprsek. „Matějček dokázal s každým navázat kontakt, projevit pochopení, porozumět člověku,“ vzpomíná Miloslav Kotek. „Pro rodiče postižených dětí to bylo mnohdy poprvé, kdy někoho takového potkali, on s nimi hovořil naprosto srozumitelně, na rovinu, ale nikdy nekončil beznadějně. Z každého, sebetěžšího případu dokázal vykřesat naději do budoucna.“

Občan Matějček

Zdeněk Matějček vychoval dvě dcery a syna, měl šest vnoučat. Rád zahradničil, choval včely, až do pokročilého věku jezdil na kole a plaval. Byl sice velmi zaměstnaný muž, ale na svou rodinu si vždy našel čas. Dcera Jana Severová vzpomíná, že za ním mohla přijít s jakýmkoli problémem či životním průšvihem. „Vždy tu byl pro nás. Nikdy nehodnotil, nekritizoval, vždycky nás vyslechl a podpořil. Jezdil s námi na výlety, chodili jsme na houby, učil nás chytat ryby, plavat, hrál s námi ping-pong a vždy nás obehrál. A vyprávěl, často a rád, a my to milovali.“

Zpěvákovi Matěji Ruppertovi dokázal Matějček pomoci s hyperaktivitou. Zatímco pro učitelky byl Ruppert rušivý element, který krotily křikem a poznámkami, Matějček pro něj měl pochopení.

„To ale neznamená, že by se neuměl někdy rozzlobit: „To víte, že nás uměl všechny srovnat do latě, když jsme se prali nebo jsme něco vyvedli,“ směje se Jana Severová a dodává, že ač se to dnes už nahlas neříká, její táta zastával názor, že pohlavek v pravou chvíli je mnohdy lepší než dětem něco sáhodlouze vysvětlovat. „Když to nejde po mozečku, tak to půjde po zadečku,“ říkával prý Matějček někdy pěstounským maminkám v SOS dětské vesničce, když si s dětmi nevěděly rady.

Nepřiměřené tresty ale naprosto odsuzoval, a to nejen fyzické. Jana Severová vzpomíná, jak jejího otce rozrušil případ chlapce, který vyrůstal s nevlastním otcem. „Táta cítil, že je v té rodině něco špatně, tak si promluvil s otčímem, a ten se dušoval, že kluka nebije, že ví, že se to nesmí. Ví, že se bojí tmy, tak když mě naštvě, zavřu ho do sklepa a zhasnu mu tam, řekl ten chlap tátovi. Ten to považoval za jasné psychické týrání,“ dodává.

Vnučka Zdeňka Matějčka, psychoterapeutka Alžběta Candia Muñoz, připomíná ještě jednu stránku svého dědečka, kterou veřejnost neznala: „Děda miloval život, byl veselý člověk a měl veliký smysl pro humor. Hodně

cestoval a z každé cesty přivezl nějakou historku. Třeba jak v Guggenheimově muzeu v New Yorku viděl na zemi nějaké hadry, které mu ležely v cestě, tak je trošku odkopl stranou, aby nepřekážely... A ona to byla expozice.

Nebo mu z vrcholu Empire State Building spadla hůl a zřízenec mu pro ni musel lézt. Z mládí měl partu kamarádů, každý z nich měl nějaký handicap, znali se z rehabilitační léčebny – a s těmi si neustále dělali nějaké legrácky a naschvály. Když nám o nich děda vyprávěl, smál se tak, že se musel přidržovat, aby nespadol pod stůl. Milovala jsem dědův smích, on u toho úplně hučel a tekly mu slzy," vzpomíná s úsměvem Alžběta Candia Muňoz.

Matějčkova dcera Jana Severová k tomu doplňuje, že její otec miloval Járu Cimrmana a celými představeními se doslova prochechtal. „Jednou jsme spolu šli do divadla a já dorazila pozdě, představení už začalo. Jakmile jsem vešla do sálu, přesně jsem věděla, kde táta sedí, ten jeho smích byl nezaměnitelný, úplně kvílel smíchy," vypráví s tím, že ho někdy musela krotit, aby vůbec slyšela herce.

Láska jako výchovná metoda

„Zdeněk Matějček, to je pro mě obraz laskavého, chápajícího člověka, který měl všeobjímající porozumění pro nejrůznější blbosti, které člověk v životě dělá. Měl v sobě charisma člověčiny, to, že byl psycholog, bylo jakoby navíc," vzpomíná na svého učitele a kolegu psycholog Miloslav Kotek. Jeho slova potvrzuje i psychiatr Radkin Honzák: „On pro mě reprezentoval ctnosti křesťanství a buddhismu. Byl na jedné straně naprosto věčný, na druhé straně byl obdařený nesmírnou laskavostí od Boha. To se nedá vychovat.“

Matějček vynikal ve schopnosti vysvětlovat i složité věci naprosto jednoduše, zároveň psal velmi čtivým a krásným jazykem. Mnoho jeho výroků zlidovělo a jsou dodnes platné. Děti nevychováme tím, co jim říkáme, ale jak se chováme, učí se nápodobou, tvrdil třeba. Nebo že než udělat maturitu je pro život důležitější dobře se zamilovat. A také že jediný

univerzální návod na výchovu dětí je láska.